

HAC

- ⊞ Kur'an'da dokuz yerde **Hacc**, bir yerde de **Hicce** şeklinde geçen bu kelime **ziyâret** anlamındadır. Kur'ansal bir terim olarak belirli yerleri, belirli usûllere göre ziyâret etmektir ki, Kur'an bunu Mekke'deki **Kâbe'yi ziyâret** anlamında kullanır. İslâm, Hac görevini Müslümanlara **mâli bir ibâdet** olarak hayatta bir defa yüklemektedir.

Hac, İslâm'ın uluslararası hüviyet taşıyan bir ibâdetidir, denebilir. Gerçekten de Hac, aynı iman ve şuûru taşıyan sayısız ırk, renk, dil ve bölge insanının bir platformda bütün kayıtlardan sıyrılarak ruh beraberliği içinde kucaklaşmaları ve kaynaşmalarının hayranlık verici bir görünümüdür.

Bu kaynaşma ve beraberlik bütün ölümlü kayıtlardan uzaklık ifâde etmek için beyaz ve dikişsiz bir giysi olan "ihram"la gerçekleştirilmekte ve böylece Müslüman temsilciler orada mahşer hayâtını âdetâ yaşamaktadırlar.

Hac, Müslüman'ı bireysel şuardan, toplumsal şuûra ulaştırmakla bırakmaz, enternasyonal şuûra yüceltir ve oradan evrensel ve kozmik şuûra yükselterek **varlıkla birlik** sırrını gerçekleştirir.

Sonsuzluk zevkini fânî ve iğreti koşullar içinde tatmanın ve fâniliğin kafesinden sıyrılarak ilâhî âlemlerin engin fezâsında yükselmenin yollarından biri hacdır... Allah'a varan rûhun elde edeceği doyumsuz ve ölümsüz tadı, taş ve toprak yığınlarında rahatlıkla yakalamanın yolu da hacdır. Servet, ırk, renk, mevki ve maddî güçten kaynaklanan üstünlüklerin hiçbir anlam ifâde etmediği bir dünyaya kanatlanmak ve insanın yalnız gönül ve sevgi büyüklüğü ile yücelebileceğini görmek ve yaşamak imkânının elde edilebileceği oluş ve erişlerden biri de hacdır.

İnsan topraktan gelmiştir ve bir gün yine toprağa karışacaktır. Fakat insanın ilâhî kaynaklı olan esas benliği, rûhu yine yaratıcısına dönecek, dünya âlemindeki mâcerâsından hesâba çekilecektir. Bu son ve büyük hesâbın bir nevî deneyimidir hac... Ölümle başlayacak sonsuz yolculuk ânında geriye bırakacağımız her şeyin, daha ölüm gelmeden bir kenara itilişini denemenin ve o müthiş zamanı yaşamanın deneyimi yalnız hacda tadılır. İnanan insan yalnız hacda öğrenir ve yaşayarak bilir ki, bu dünyadan beraberinde getireceği tek şey birkaç metrelik beyaz kefen bezinden ibârettir. O hâlde madde, renk ve servet üstünlüğüyle şırmamak o birkaç metrelik bez kadar değersizdir. Ve yine öğrenir ki hac yolcusu, insanın ebediyen yanında kalacak tek değer, Allah'ı ve onun yarattıklarını sevmektir. Kefenin cebi olmadığı gibi hac elbisesinin de cebi yoktur. O hâlde, beraberimizde getirebileceğimiz servet ceplerimize doldurduğumuz değil, gönül dağarcığına koyduğumuz olacaktır. Hac yolculuğu boyunca bunun bilincine varır insan ve kendine çekidüzen vererek biricik değer olan sevgiye döner ve sığınır. *"Bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır ve Âdem de topraktan yaratılmıştır"* diyen yüce İslâm Peygamberi'nin ölümsüz buyruğunun anlamını hac sırasında yaşar inanan benlik... Dünyanın dört bir yanından gelmiş renkleri, ırkları, dilleri, mevkî ve güçleri farklı insanlarla omuz omuza, gönül gönüle bir olur hac yolcusu ve tek değer olan sevgi ve birlikle kaynaşır. Aynı sözleri, aynı nağmeleri döker dudaklar. Hiçbir şeyin insanların birleşmesine engel olamayacağını haykırır sesler... Bir gönül mevsimi yaşar yeryüzü, bir sevgi iklimi hükmeder dünyaya, bir mahşerî arınma ve kucaklaşma bayramı yaşar ihtiyar yerküre... Yüce yaratıcı, kullarının imkânlarını, kendisi için seferber ettiklerini görerek insanlığa, yeryüzüne gülümser ve insanı bütün varlıkların en seçkini yapmış olmasının hazzını duyar. Peygamberlerin ruhları, insanlık için didinmelerinin ne kadar yerinde ve ne kadar anlamlı olduğunu her yıl hac mevsiminde bir kere daha görür, ölümsüz mutluluğu yeniden yaşarlar.

Hac, İslâmiyet'in beş temel şartından biri olan bir ibâdettir. Beş temel şart, şehâdet kelimesini inanarak söylemek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmektir. Görüldüğü gibi, temel şartların son ikisi mâlî durumları yerinde olanlara, diğer bir deyimle zengin Müslümanlara hitâp eden yükümlülüklerdir. İslâmiyet zekât şar-

tıyla, Müslümanların malından bir kısmını başkaları yararına seferber etmesini öngörürken, hac yükümlülüğüyle de zengin Müslümanların dünya barışı ve Müslüman birliğine katkıda bulunmalarını istemiştir. Bu iki göreve malî ibâdetler denir. Bunların ilki olan zekât, her yıl yerine getirilmesi gereken bir ödev olduğu hâlde hac hayatta bir kez yapılmakla tamamlanmış olmaktadır.

İslâmiyet, zekât ve hac ödevleriyle, ana vasfı olan tevhid yani birlik inanç ve düzenine sürekli destek sağlamıştır. Tevhid inancına göre, bir kişinin bir bölgenin, bir ırkın, bir ülkenin mutlu ve rahat olması, refah içinde bulunması hiçbir anlam taşımaz. Mutluluk, insanlığın mutluluğu olmalıdır. Bütün insanların mutluluğu esastır. Bunu sağlamak, bütün semâvî dinlerin, özellikle semâvî dinlerin en mükemmeli ve sonuncusu olan İslâm'ın ana gâyesidir. Zekât ve hac bu ana gâyenin zenginlere yüklediği sorumluluklardan ikisi ve başlıcalarıdır.

Türk vicdan ve imânının sevgi ve İslâm ülküsü adına en güzel ve ölümsüz çağrısını destanlaştırmış olan Yunus Emre hac ve Kâbe hasretini şu mısralarla dile getirmiştir:

*Allah evi ziyârettir ben anda varmak isterim
Muhammed'in güzel nûrun gözümle görmek isterim*

*Hacılar deve katarlar, kum denizine yatarlar
Taşı şeytana atarlar ben ânı urmak isterim*

*Yedi toplanan barışın görmez cehennem surısın
Devşirüp nefsin çerisin, ben ânı kırmak isterim*

*Acep Allah'ın işine, yazmış kubbenin başına
Hacer'ül esved taşına yüzümü sürmek isterim*

*Yunus eydür sözüm haktır hiç ırzkum malum yoktur
Çoktur günahum pek çoktur, boynumdan ırmak isterim.*

Hac ibâdetinin ana unsuru olan “ziyâret” Kâbe'nin ziyâretidir. Kurân-ı Kerim, Kâbe'yi, yeryüzünde tevhid inancının, diğer bir tâbirle tektarıncı dinin ilk mâbedi olarak anmakta ve kutsamaktadır. Âli İmran

Sûresi'nin 96. âyeti şöyle demektedir: “Şu bir gerçek ki insanlar için yapılan ilk mâbed, Mekke'de bulunan çok mübârek ve âlemlere rahmet olan Beytullah'tır.” Kur'an ayrıca, semâvî dinlerin en büyük peygamberlerinden biri ve Son Peygamber'in büyük dedesi olan Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşâ edişlerini, mukaddes bir hâtıra olarak hürmetle anmaktadır. Hac ziyâreti, semâvî dinlerin sonuncusu olan İslâmiyet'te bir görev olarak müminlere yüklenirken, bütün insanlığın dini olan tevhid üzerinde bir zihni konsantrasyon gerçekleştirme ve tektanrıci dinin ölümsüz hâtıralarını inananların kolektif şuur altlarında tazelemek amaçlanmıştır. Çünkü gerek Kâbe, gerekse diğer hac toprakları, peygamberler târihinin, özellikle Son Peygamber'in hayatının yüzlerce hâtırasını barındır-maktadır. Bu anlamda hac, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'den beri gelmiş geçmiş bütün peygamberler ve onlara gönül vermiş müminlerle bir iman ve ülkü birliğini ilân etmek, pekiştirmektir. Bu ülkü birliği, kolektif bir alt şuuru işletirken, günümüzün ve geleceğin milletlerarası sorunlarına tevhid dini ışığında ve evrensel planda çözümler getirmeyi amaçlamayı ilân ve kabul anlamını taşımaktadır. Bu, eşya ve olayları yaratıcının arzu ettiği yönde şekillendirme gayreti içinde olan kitlelerle dini vahyeden kudret arasında ezelden beri varolan sözleşmenin yenilenmesi anlamını da taşımaktadır. (..)

Hac ibâdetinin doğrudan doğruya başlaması ihramla olmaktadır. **İhram**, esâsında helâl olan bazı şeyleri, belirli bir süre kendine yasaklamak anlamını taşıyor. İhram süresince hacının giydiği elbiseye de ihram denmekte, daha doğrusu ihram denince akla bu elbise gelmektedir. İhrama girmek, bele sarılan beyaz bir peştemal ve omuzlara atılan havlu biçimindeki bir örtüyle başlamak-tadır. İhram elbisesi, dikişsizdir. Bu elbiseyi giyen hacı adayı, âdetâ kefen giymiş ve geçici hayatın bütün iğretliliklerine sırt dönüp Allah'a yönelmiş, bir nevî mahşer hayatına koymuş oluyor. İhram süresince cinsel temas, canlı yaratıkları öldürmek, kötü söz söylemek, başı ve ayakları örtmek, güzel kokular sürünmek, saç-sakal, tüy-tırnak kesmek yasaktır. İki rekât ihram namazı kılinarak girilen ihram hâli, Mekke dışında yaşayan hacılar için, geldikleri yönlere göre belirli yerlerden başlamakta ve Arafat düzlüğündeki vakfenin (*durma*) ardından Kâbe'nin ziyâret edilmesiyle sona ermek-

tedir. Mekke dışından gelip hacı olmak isteyenlerin ihrâma girmek zorunda oldukları yerlere **mîkat** deniyor. Meselâ Medine yönünden gelerek Mekke'ye gireceklerin mîkatı Zülhuleyfe, Süveyş yoluyla gelenlerinki Râbiğ'dir. Diğer yönlerden gelenlerin mîkatları ise geliş yönlerine göre Cuhfe, Zatı, İrk, Karn veyâ Yelemem olmaktadır.

İki rekât namaz kılınarak girilen ihram, binlerce, yüzbinlerce insanın kefenimsi giysiler içinde âdetâ insan selinden bir mahşer manzarası oluşturmalarına yol açıyor. Bu manzarayla engin bir okyanus görünümü meydana getiren kitleler yalnız iyiyi ve güzeli, yalnız fedâkârlık ve hoşgörüyü düşünen, bütün kötülüklerden arınmış bir dünya görünümü arz ediyorlar.

İhrâma girmiş olan hacı adayı Beytullah'ın bulunduğu Mekke'ye girince ilk işi olarak Harem'e gider, tavâfı yapar. Kâbe çevresini yedi kez belirli usûllere uyarak dolaşmaktan ibâret olan tavâfın bu ilkinden sonra hacılar yine Harem içindeki Safâ ve Merve arasındaki Sa'y etmekte yani koşmaktadırlar. Sa'y, Safâ tepesinden başlamakta ve Merve tepesiyle Safâ arasındaki yolun dört gidiş, üç geliş hâlinde koşulmasıyla gerçekleştirilmektedir.⁵

⊞ **Hac:** Dinen; tahsis edilen bir zamanda tahsis edilen bir yeri özel bir şekilde ziyarettir ki hac niyetiyle, tahsis edilen yer ve zamanda ihrâma girip, Arafat'ta vakfe, sonra Kâbe'yi ziyaret tavâfından ibâret olan mahsus (*özel*) fiillerdir. İhram, vakfe, tavaf, bu üç fiil, gerek farz ve gerek nâfile haccın farzlarıdır. İhram şart, vakfe ve tavaf da rükündür. Tahsis edilen yer ve zaman da şartın şartı olan şartlar cümlesindedir. Buna göre haccın şartları, rükünleri ve bunlardan başka vâcipleri, sünnetleri, müstehabları, yasakları vardır. Şöyle ki:

A) Rükünleri: Vakfe ve tavaftır.

B) Şartları: Sahih olmasının şartı ve vücûbunun şartı olmak üzere iki çeşittir.

1. **Sahih olmasının şartı:** Müslüman olmak, niyet ile ihram, tahsis edilen yer ve zamandır. Hac aylarından önce hiçbiri sahih olmaz.

5 Yaşar Nuri Öztürk, İslâmi Kavramlar Ansiklopedisi, İstanbul, Hürriyet Ofset, 1991, Cilt 1, s.83-88

2. Vâcip olmasının şartı: Bu da ikidir:

- a) Vâcip olmasının kendi şartıdır ki İslâm, hürriyet, akıl, bulûğ, hacca gitme gücü, vakit, İslâm yurdunda bulunmak veyâ düşman yurdunda ise haccın farz oluşunu bilmiş olmaktır.
- b) Edâsının vâcip oluşunun şartıdır ki vücut sağlığı, hissî engeller bulunmaması, yol güvenliği, kadın hakkında iddet bekleme durumu olmaması, kocası veyâ mahreminin yanında beraber bulunmasıdır.

C) Vâcipleri:

1. İhramı mikattan veyâ bir sakıncası yoksa daha önceden giymek,
2. Arafat'ta vakfeyi, güneşin batışına kadar uzatmak,
3. Müzdelife'de de vakfe yapmak,
4. Safâ ve Merve arasında yedi şavt sa'y etmek,
5. Sa'yi ona hazırlık olan bir tavaftan sonra yapmak,
6. Tahsis edilmiş olan yerde taş atmak,
7. Halk veyâ taksîr, yani başını kazıtmak veyâ saçlarını kısaltmak,
8. Mekke'ye dışardan gelenler için "tavâfı sader" denilen vedâ tavâfı yapmak,
9. Tavâfa Hacer'ül-Esved'den başlamak,
10. Tavâfı sağdan yapmak,
11. Özü yoksa tavafta yürümek,
12. Tavafta, cünüblükten ve abdestsizlikten temizlenmiş olarak bulunmak,
13. Avret yerlerini örtmek,
14. Tavâfın yedi şavtından son üçünü yapmak (*ilk dördü farzdır*).
15. Sa'ye Safâ'dan başlamak,
16. Kıran ve temettu' haccı yapanlar için kurban kesmek,
17. Her yedi tavaftan sonra iki rekât namaz kılmak,
18. Şeytan taşlama ile tıraş olma arasındaki tertibe riâyet etmek,

19. Kurban kesme günlerinde kurban kesmek,
20. Tıraşı yerinde ve zamanında olmak,
21. Ziyâret tavâfını, kurban bayramının ilk üç gününde yapmak.

Bu vâciplerden biri terk edilirse kurban kesmek gerekir.

D) Sünnetleri:

1. Kudüm tavâfı yapmak, yani Mekke'ye girince Kâbe'yi tavâf etmek.
2. Kudüm tavâfında veyâ farz tavafta "remel" yapmak, yani tavâfın üç şavtında -devrinde- harp meydanında savaşa çıkmış pehlivan gibi omuzlarını titreterek yürümek.
3. Safâ ile Merve arasında iki yeşil direk arasında koşmak.
4. Tahsis edilen günlerde geceleyin Mina'da yatmak.
5. Mina'dan Arafat'a güneş doğduktan sonra, Müzdelife'den Mina'ya da güneş doğmadan önce hareket etmek.

E) Haccın yasakları:

1. Şahsın kendinde yapmaktan men edildiği şeylerdir ki cinsî münâsebet, saç ve kıl kesmek, tırnak kesmek, koku sürünmek, başını ve yüzünü örtmek, dikişli bir şey giymektir.
2. Başkasına yapmaktan men edildiği şeylerdir ki birisini tıraş etmek; gerek Harem ve gerekse Hill bölgesinde av yapmaktır.⁶

❁ Müslümanların inancına göre sayısız efsâneler, dünyanın yaratılışına başlandığı bu yer etrâfında ortaya çıkmıştır. Böylece, namaz kılan müslüman yeryüzünün yaratılmaya başlandığı Mekke'ye dönmekle, rûhen hakîkatin merkezine, yani bütün mânevîyatların kaynağına dönmüş olur. Mekke'nin müstesnâ rolü, sâkinlerinin iftiharla dile getirdikleri bir deyişte şöyle vurgulanır: Mekke'de uyuyan bir kişi, başka yerde Allah'a ibâdet den kimseye denktir.

6 Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Sadeleştirilenler: İsmâil Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boilelli, Abdullah Yücel, Mahmut Özakkaş, İstanbul, Zaman Yayınları, Cilt 2, târihsiz, s.42-44

Merkezî mâbed, yani Kâbe, varlığıyla şehre kutsiyet kazandırır: Kâbe, dünyanın merkezi ve göbeği olarak görülür; dindar insanların inanışına göre o, yedinci kat gökteki semâvî Kâbe'nin tam hizasına yerleştirilmiştir. Tûfan'da Mekke'deki Kâbe, Nuh'un gemisinin yedi kez etrâfını dolaştığı göğe kaldırılmıştır. Gökte bulunan bu semâvî Kâbe, tavâf esnâsında, yani yeryüzündeki Kâbe'nin etrâfını dolaşırken hacıların dâimâ hareketlerini hatırlamaları gereken melekler tarafından sürekli tavâf edilir. Kur'an, İbrâhim'in Kâbe'yi inşâsından veyâ onarımından bahsetmektedir (Sûre 2/125); Peygamber de, 630'da Mekke'yi fethettiğinde binâyı bütün putlardan temizlemiştir. Bu putların sayısı, 360 olarak rivâyet edilmiştir ve belki de bu sayı, mâbedle ilişkili eski bir yıldız kültüne işâret etmektedir (*Ay-Tanrısı Hubel, İslâm öncesi zamanlardan beri bilinmekteydi*).

Kâbe, 12 metre genişliğinde ve 15 metre yüksekliğinde yaklaşık olarak küp şeklinde bir taş yapıdır; genellikle siyah bir örtü ile örtülmüştür ve pek çok şâir, bu siyah peçeli yapıyı, insanın kendisine ulaşıp, öpmeyi arzuladığı bir geline benzetir. Bu nedenle, Kâbe'nin güneydoğu köşesindeki siyah taşın (*hacerü'l-esved*) öpülmesinin sevgi-linin siyah güzel örtüsünün veyâ dudaklarının öpülmesine benzetilmesi, Fars şiirinde yaygındır.

Kuşkusuz ki, Mekke ve Kâbe, dindarlara göre yaşayanların ve ölülerin kendisine yöneldiği yeryüzündeki en kutsal yerdir, bu nedenle, Kâbe istikâmetine tükür-memek ve ayakları uzatmamak ya da bedensel ihtiyaçların o istikâmette yerine getirilmemesi gerekir. Öldükten sonra bile müminin sağ tarafının üzerinde yatmış olduğu hâlde yüzü Kâbe'ye dönük iken gömülmesi gerekir. ⁷

- ☞ Tasavvufa eğilimli şâirler, Mekke'deki Kâbe “merkez” olsa bile, aslında onun sadece bir “işâret/âyet” olduğunu bilirler -*Kâbe-i gil*/bedenin Kâbe'si genellikle *Kâbe-i dil*/kalbin Kâbe'si ile birleştirilir- ve herkesin, bilinçli ve bilinçsiz olarak yöneldiği bir ibâdet yeri, *kıblesi* vardır.

⁷ Annemarie Schimmel, Tanrı'nın Yeryüzündeki İşâretleri, Çeviren: Ekrem Demirli, Kambalçı Yayınevi, İstanbul, 2004, s.86-87

Kible, insanın dikkatini yoğunlaştırdığı yerin genel bir adı hâline gelmiştir: Bir hattat, *kıbletü'l-küttab/yazarların kiblesi* diye onurlandırıcı bir ünvan aldığında bu, o kişinin hat sanatında herkesin hürmet ettiği birisi olduğunu gösterir. Rûmî, ömrünün sonlarına doğru, insanların ibâdetin merkezî yönü Mekke yerine, yöneldikleri farklı kibleleri tasvir etmiştir:

*Cebrâil'in ve Hakk'la âşinâ olan rûhların kâbesi,
kiblesi, yedi kat göğün yüksek yeri olan Sidre'dir.*

Şehvetine düşkün ve midesine kul olanların kiblesi de sofradır.

Arifin kiblesi vuslat nurudur. Filozoflaşmış aklın kiblesi de hayaldir.

Zahidin kiblesi ihsan, lûtuf ve kerem sahibi olan Allah'tır.

Tamah sahibinin kiblesi de altın kesesidir.

Mânâ sahiplerinin, olgun kişilerin kiblesi sabırdır, tahammüldür.

*Şekle, surete tapanların kiblesi de taşlardaki nakışlar, resimlerdir.
Putlar ve heykellerdir.*

*İç âlemlerini, mânâ âlemini, ruh âlemini kendilerine yurt edinenlerin
kiblesi, nimetler veren, lûtuf ve ihsanlarda bulunan Allah'tır.*

*İç âlemine inemeyen, dışta kalan, görünüşe tapanların kiblesi de
kadının yüzüdür.⁸*

☞ **Hac**, rûhun Allah'a doğru asla bitmeyen yolculuğuna işâret eder.⁹

☞ **Haccın niyeti**; Allah talebi yolunda sâbit olmaya devam eylemeye işârettir.

İhram giyinmek: Mahlûkâtı müşâhedeyi terke işârettir.

Dikişli elbiseyi terk: Kötü sıfatlardan soyunup, güzel sıfatlara bürünmeye işârettir.

8 Annemarie Schimmel, Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri, Çeviren: Ekrem Demirli, Kalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s.88

9 Annemarie Schimmel, Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri, Çeviren: Ekrem Demirli, Kalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s.14

Başı tıraş etmek: Beşerî riyâseti terke işârettir.

Tırnak kesmeyi bırakmak: Kendisinden sâdır olan fiilleri, Allah'ın fiilleri olarak müşâhede eylemeye işârettir.

Güzel koku sürmeyi terk: Zâtın hakîkati ile tahakkuku için, isimlerden ve sıfatlardan soyunmaya işârettir.

Cinsî münâsebeti terk: Vücutta tasarrufu terke işârettir.

Sürme çekmeyi bırakmak: Ahadiyet hüviyetinde açılıp gitmek için, keşif talebini bırakmaya işârettir.

Mîkat: Kalbden ibârettir.

Mekke: İlâhî mertebeye işârettir.

Kâbe: Zat'tan ibârettir.

Hacer'ül Esved: İnsânî lâtifeden ibârettir ki, Hacer'ül, Esved'in kara olması; tabîi muktaziyetle renklenmesinden ibârettir ki, bu mânâyâ işaret olarak, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu: *"Hacer'ül Esved, süttten beyaz indi; Âdemoğlunun hatâsı onu kararttı."*

Bu hadis-i şerif, insânî lâtifeden ibârettir. Çünkü insan aslında, ilâhî hakîkat üzerine yaratılmıştır. Buna delilimiz şu meâldeki âyet-i kerîmenin mânâsıdır: *"Biz insanı en güzel sûrette yarattık."* (Tin, 4)

İnsanın; tabîi hâllere, âdetlere, ilgilere, kesici hâllere dönüşü ise, onun kararmasıdır ki, bu ahvaller Âdemoğlunun hatâlarıdır ve de

"Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik." (Tin, 5)

Burada şerh olunanı idrak ettikten sonra bil ki:

Tavaf: Allahü Teâlâ'ya uyar biçimde; insanın hüviyeti, aslı, menşei, müşâhede yerinin idrak olunmasıdır.

Tavâfın yedi oluşu; yüce Allah'ın zâtını tamamlayan yedi vasıftan ibârettir. Yani; Hayat, İlim, İrade, Kudret, Semi, Basar, Kelâm.

Bu sayıların tavaf adedine uymasında bir nükte vardır ki, o, insanın bu sıfatlardan geçip Allah'ın sıfatına girmesidir.